

DOI: 10.33270/03263801.2
УДК 343.95:343.912

АРКУША Лариса*

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології Національного університету «Одеська юридична академія» 65009, вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0422-6416>;

ЦІЛЬМАК Олена

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія» 65009, вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7348-4876>;

ЧЕРНОВ Олександр

доктор філософії в галузі права, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології Національного університету «Одеська юридична академія» 65009, вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6038-9479>

Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки

Анотація. Статтю присвячено комплексному теоретико-методологічному аналізу психопатичних рис особистості як фактора схильності до кримінальної поведінки в контексті сучасних кримінологічних і психологічних підходів. Актуальність дослідження зумовлена посиленням наукового інтересу до проблеми індивідуальної детермінації злочинності, а також потребою в диференційованому й доказовому використанні психологічних конструктів у сфері кримінальної юстиції. Обґрунтовано позицію, згідно з якою психопатичні риси не можна тлумачити як прямий чи універсальний детермінант кримінальної поведінки. У межах дослідження психопатичні риси визначено як багатовимірний особистісний конструкт, що охоплює міжособистісно-афективні (дефіцит емпатії, поверхневе переживання провини, маніпулятивність), поведінкові (імпульсивність, дизінгібіція, схильність до ризику) і когнітивно-моральні компоненти (моральне дистанціювання, інструментальне ставлення до соціальних норм). У статті здійснено узагальнення сучасних наукових підходів до інтерпретації зв'язку психопатичних рис із різними формами кримінальної активності, обґрунтовано необхідність відмови від спрощених і стигматизуючих уявлень про психопатію. Акцентовано, що деякі компоненти психопатичного конструкту мають різну кримінологічну релевантність: міжособистісно-афективні риси частіше пов'язані з інструментальними формами насильства та корисливими злочинами, натомість поведінкові компоненти – із ситуативною та реактивною агресією. Такий диференційований підхід створює підґрунтя для точного прогнозування ризиків і розроблення адресних профілактичних стратегій. Практична значущість отриманих результатів полягає в можливості використання сформульованих теоретичних положень у кримінологічному аналізі, оцінюванні ризику повторного правопорушення, а також удосконаленні міждисциплінарної взаємодії між психологією та кримінальним правом.

Ключові слова: антисоціальна спрямованість; особистісні девіації; криміногенний ризик; індивідуальна детермінація злочинності; дефіцит емпатії; моральна нейтралізація; імпульсивність; насильницька поведінка; рецидивна злочинність; психологічні механізми протиправних дій.

Історія статті:

Отримано: 05.03.2026
Прийнято: 07.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Аркуша Л., Цільмак О., Чернов О. Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки. *Юридична психологія*. 2026. № 1 (38). С. 15–27. DOI: 10.33270/03263801.2

*Відповідальний автор

© Аркуша Л., Цільмак О., Чернов О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки є однією з найдискусійніших проблем сучасних наук про поведінку та кримінальну юстицію, оскільки поєднує питання індивідуальної детермінації анти-соціальних виявів із питанням соціальних умов, у яких ці вияви переходять у стійкі кримінальні практики. На світовому рівні дослідний інтерес до цієї тематики посилюється з кількох причин: по-перше, психопатичні риси тлумачать як багатовимірний конструкт, що охоплює афективний дефіцит (знижена емпатія, поверхнєве переживання провини), міжособистісну маніпулятивність і поведінкову дизрегуляцію; по-друге, ці риси демонструють зв'язок із насильством, агресією, рецидивом, інституційними виявами «небезпечності», однак ступінь і характер цього зв'язку залежать від популяції, методів вимірювання й контексту; по-третє, практичні сфери (оцінка ризику, профілактика, ресоціалізація) потребують доказових підходів, щоб уникати як стигматизації, так і недооцінювання ризиків. Узагальнення мета-аналітичних даних останніх років засвідчує, що психопатичні вияви в середньому пов'язані з різними індикаторами «dangerousness» (зокрема насильницьким рецидивом й агресією), водночас фокус – на неоднорідності ефектів і необхідності розрізнення вимірів психопатії та форм насильства (Gillespie, Jones, & Garofalo 2023). Така позиція змінює акцент дискусії: від запитання «чи пов'язана психопатія зі злочинністю?» до запитання «які саме компоненти психопатичного профілю, за яких умов і для яких кримінальних результатів мають найбільшу прогностичну цінність?».

Сучасні емпіричні дослідження дедалі частіше визначають психопатичні риси не як «ярлик» або суто клінічний феномен, а як вимірювані характеристики, здатні пояснювати відмінності в кримінальній активності на рівні популяційних даних, зокрема поза суто судово-психіатричним контекстом. Зокрема, аналізи, виконані на сучасних масивах даних, демонструють, що психопатичні риси можуть бути значущим предиктором залучення до кримінальної активності, причому ефект залишається помітним за контролю частини традиційних соціально-демографічних чинників (Mancino, & Parinandi, 2022). Це засвідчує обґрунтованість підходу, за яким психопатичні вияви доцільно трактувати як фактор ризику, що підвищує ймовірність порушення норм, але не визначає її фатально, а отже, потребує аналізу механізмів переходу «схильність → поведінкова реалізація». Різні виміри психопатичного конструкту можуть давати «інкрементальну» прогностичну інформацію щодо негативних результатів (зокрема анти-соціальних), понад імовірності, що пояснюються загальними ризик-факторами. Це актуалізує

питання про те, які саме психопатичні риси є найбільш криміногенно релевантними, а також чи є сенс у практиці оцінюванні ризиків орієнтуватися на профіль (структуру) рис, а не на узагальнений бал.

Трендом останніх 3–5 років є активне використання багатокомпонентних моделей психопатії (зокрема триархічної) у вибірках правопорушників, форензичних популяціях, що дає змогу точніше описувати зв'язок між рисами та кримінальною поведінкою. На матеріалі судово-направлених форензичних вибірок показано, що компоненти триархічної моделі (boldness, meanness, disinhibition) демонструють неоднакові зв'язки з поведінковими та психопатологічними показниками, що важливо для диференційованої оцінки ризиків. Паралельно здійснюють методологічне уточнення структури вимірювання психопатичних рис у спільнотних і пенітенціарних вибірках, оскільки валідність інструментів безпосередньо впливає на надійність висновків про криміногенну роль психопатії. У прикладному вимірі це означає, що сучасний стан проблеми вже не дає змоги обмежуватися загальними твердженнями про «психопатів»; натомість потрібні операціоналізація конкретних рис і перевірка того, як вони співвідносяться з конкретними кримінальними результатами (насильство, зброя, групова агресія, рецидив, інституційна агресія тощо).

Окремий блок сучасних досліджень присвячено механізмам, через які емоційно-моральні дефіцити підвищують ризик делінквентної поведінки в підлітків і молоді, оскільки саме цей період часто є точкою входу в кримінальні траєкторії. Показово, що вивчають не лише прямий зв'язок «callous-unemotional (CU) риси → зовнішнізуюча/делінквентна поведінка», а й медіатори на кшталт морального дистанціювання (moral disengagement) та емпатійних компонентів, що дає змогу точніше пояснювати, чому за схожих соціальних умов одні підлітки обирають агресивні/протиправні сценарії, а інші – ні. На рівні міжнародної практики це має значення для профілактики: замість суто каральних реакцій акцент зміщується на розвиток саморегуляції, соціально-емоційних навичок і роботу з когнітивно-моральними виправданнями насильства та порушень.

Інтерес становлять і дослідження, які пов'язують психопатичні риси з різними підтипами агресії, тяжкими насильницькими наслідками, зокрема у високоризикових середовищах. Такі роботи засвідчують важливість визначення психопатії як багатовимірного конструкту (а не «єдиного індексу»), адже різні компоненти можуть по-різному співвідноситися з підготовленою (інструментальною) та реактивною агресією, а отже, потребувати різних профілактичних і управлінських підходів. Дотичним напрямом є аналіз виявів психопатичних рис у контексті насильства в інтимних стосунках, де систематичні

огляди з метааналітичними процедурами показують статистично значущі асоціації між доменами психопатії та різними формами IPV, що актуалізує проблему раннього виявлення ризику та спеціалізованих програм втручання. У сукупності ці результати демонструють: психопатичні риси не лише «корелюють зі злочинністю загалом», а й можуть бути включені в пояснювальні моделі конкретних феноменів насильства, що має безпосередню прикладну цінність.

Водночас сучасна дискусія не зводиться до «підтвердження небезпеки» психопатії; суттєвим є і напрям досліджень, присвячений десистансу (припиненню кримінальної активності) та переходу до дорослості, де перевіряють, як психопатичні риси взаємодіють із факторами, що зазвичай підтримують відмову від злочинності (освіта, праця, соціальні зв'язки, контроль середовища, суб'єктивні плани) (Habersaat et al, 2025). Цей підхід важливий для наукової коректності: він дає змогу уникнути детерміністичного висновку про «неминучість» злочинної поведінки та фокусує увагу на умовах, за яких ризик знижується, а соціальна адаптація стає можливою навіть за наявності виражених проблемних рис. Отже, сучасний стан проблеми на світовому рівні характеризується: 1) нарощуванням доказової бази зв'язку психопатичних рис із різними кримінальними результатами; 2) уточненням механізмів, меж застосовності й умов модифікації ризику, що й зумовлює актуальність подальших досліджень, пов'язану з потребою в науково вивірених підходах до оцінювання та прогнозування кримінальної поведінки, удосконаленні профілактичних програм і ресоціалізаційних стратегій, а також необхідністю методологічно коректного використання психологічних конструктів у кримінальній юстиції. Наявні результати підтверджують значущість психопатичних рис як фактора ризику, однак одночасно вказують на проблемні зони: неоднорідність популяцій (підлітки/дорослі; спільнотні/пенітенціарні/форензичні вибірки), різні інструменти оцінювання, відмінності між інструментальним і реактивним насильством, а також роль проміжних психологічних механізмів (моральне дистанціювання, емпатійні дефіцити, самоконтроль). Це створює підстави для проведення дослідження, спрямованого на уточнення змісту та кримінологічної релевантності психопатичних рис у системі факторів схильності до кримінальної поведінки.

Метою дослідження є комплексне теоретико-прикладне обґрунтування психопатичних рис особистості як фактора схильності до кримінальної поведінки та визначення ключових психологічних механізмів, через які ці риси підвищують імовірність антисоціальної і протиправної активності.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження: уточнити сучасні наукові підходи до розуміння психопатичних рис як

багатовимірного конструкту та їх співвідношення з антисоціальною поведінкою; проаналізувати сучасні емпіричні дані щодо зв'язку психопатичних рис із різними формами кримінальної поведінки (насильство, агресія, рецидив, специфічні форми міжособистісного насильства); схарактеризувати психологічні механізми, що опосередковують криміногенний вплив психопатичних рис (дефіцит емпатії, моральне дистанціювання, імпульсивність/дизінгібіція, інструментальна маніпулятивність); узагальнити методологічні вимоги до вимірювання психопатичних рис у кримінологічно релевантних вибірках й оцінити практичні наслідки валідності інструментів для прогнозування ризику; окреслити прикладні напрями використання отриманих узагальнень у профілактиці, оцінюванні ризику та ресоціалізації.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що психопатичні риси визначено не як монолітну характеристику, а як профіль взаємопов'язаних компонентів з різною прогностичною цінністю щодо окремих кримінальних результатів; додатково акцентовано на механізмах опосередкування (зокрема моральному дистанціюванню та емпатійних дефіцитах) як ключі до пояснення переходу від рис до поведінки; узагальнення сучасних (останні 3–5 років) міжнародних даних подають з огляду на методологічні обмеження та практичні ризики стигматизації, що надає можливість сформувати збалансовану, доказову рамку для використання психологічних знань у кримінологічному та правозастосовному контексті.

Матеріали та методи

Методологічна стратегія дослідження ґрунтується на теоретико-аналітичному підході до вивчення психопатичних рис особистості як фактора схильності до кримінальної поведінки та спрямована на систематизацію, концептуалізацію й узагальнення сучасних наукових уявлень у цій сфері. Дослідження має неклінічний і неекспериментальний характер, не передбачає безпосереднього збору первинних емпіричних даних, що зумовило вибір відповідних методів наукового пізнання, адекватних поставленій меті й завданням.

Матеріалами дослідження стали наукові публікації в провідних міжнародних рецензованих виданнях із психології, кримінології, форензичних наук і наук про поведінку, опубліковані протягом останніх 3–5 років. До аналізу залучено статті з баз даних Web of Science, Scopus, PubMed, PsycINFO та ScienceDirect, що містять теоретичні моделі психопатії, метааналітичні узагальнення, систематичні огляди та концептуальні роботи, присвячені зв'язку психопатичних рис із насильством, агресією, делінквентною та кримінальною поведінкою. Відбір джерел здійснювали за критеріями наукової релевантності, методологічної обґрунтованості та відповідності сучасному стану досліджуваної проблематики.

Основними методами дослідження були загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Загальнонаукові методи аналізу й синтезу використовували для розчленування складного феномену психопатичних рис на окремі структурні компоненти (афективні, міжособистісні, поведінкові) та подальшого інтегрування отриманих знань у цілісну концептуальну модель. Методи індукції та дедукції дали змогу перейти від аналізу окремих теоретичних положень і результатів досліджень до формулювання узагальнених висновків щодо криміногенного потенціалу психопатичних рис і, навпаки, співвіднести загальні теоретичні концепції з конкретними формами кримінальної поведінки.

У межах дослідження активно застосовували системний підхід, який тлумачить психопатичні риси не як ізольовану характеристику особистості, а як елемент складної системи детермінації кримінальної поведінки, що охоплює психологічні, соціальні та ситуаційні чинники. Використання системного аналізу дало змогу простежити взаємозв'язки між емоційними дефіцитами, когнітивними стилями, механізмами саморегуляції та умовами соціального середовища, у яких ці риси набувають кримінологічної значущості.

Важливе місце в методології дослідження посів структурно-функціональний підхід, за допомогою якого проаналізовано функціональну роль окремих психопатичних рис у механізмі кримінальної поведінки. Зокрема, досліджено такі функції, як зниження внутрішніх моральних обмежень, послаблення стримувального впливу страху покарання, інструменталізація міжособистісних відносин і підвищення готовності до ризику. Це дало змогу перейти від описового рівня аналізу до пояснювального, зосередженого на психологічних механізмах реалізації кримінальної схильності.

Метод порівняльного аналізу застосовували для зіставлення різних наукових моделей психопатії (клінічних, особистісних, багатовимірних) і підходів до інтерпретації її зв'язку з кримінальною поведінкою. Порівняння здійснювали як у часовому вимірі (еволюція уявлень про психопатію), так і в міждисциплінарному контексті (психологія, кримінологія, судова практика). Такий підхід дав змогу виявити як спільні концептуальні положення, так і суперечності, що постають у сучасній науковій літературі, а також окреслити проблемні зони, які потребують подальшого теоретичного осмислення.

Для узагальнення та інтерпретації результатів аналізу використовували метод теоретичного моделювання, у межах якого було сформовано концептуальну схему впливу психопатичних рис на схильність до кримінальної поведінки. Ця схема відображає логіку переходу від особистісних характеристик до поведінкових виявів через систему психологічних посередників, таких як дефіцит емпатії, моральне дистанціювання, імпульсивність і домінантно-маніпулятивний стиль

взаємодії. Застосування моделювання забезпечує можливість відтворення логіки дослідження іншими науковцями та використання запропонованої аналітичної рамки в подальших теоретичних і прикладних роботах.

Окремо застосовано метод критичного аналізу, спрямований на оцінку обґрунтованості висновків, представлених у сучасних дослідженнях, з огляду на їхні методологічні обмеження. Аналізували питання валідності використовуваних конструктів, ризику надмірної генералізації результатів, проблеми стигматизації та некоректного перенесення психологічних моделей у кримінально-правову практику. Це дало змогу сформувати збалансовану позицію щодо можливостей і меж використання психопатичних рис як пояснювального чинника кримінальної поведінки.

Отже, сукупність використаних матеріалів і методів забезпечує цілісне, логічно послідовне та відтворюване дослідження психопатичних рис особистості як фактора схильності до кримінальної поведінки. Запропонована методологія надає можливість іншим дослідникам повторити перебіг наукового аналізу шляхом залучення аналогічного корпусу джерел і застосування ідентичних аналітичних процедур, що відповідає вимогам сучасної наукової комунікації та академічної доброчесності.

Результати й обговорення

Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки належать до кола проблем, що знаходяться на перетині кримінології, криміналістики, юридичної психології, психіатрії, нейронаук і наук про поведінку, оскільки поєднують питання про внутрішні детермінанти антисоціальної спрямованості з питанням про соціальні механізми формування та реалізації протиправних дій. У науковому сенсі йдеться не про спрощене ототожнення психопатії зі злочинністю, а про аналіз того, як специфічна конфігурація емоційних, когнітивних, мотиваційних і поведінкових характеристик підвищує ймовірність порушення норм, знижує ефективність соціального контролю та змінює «вартість» моральних обмежень для суб'єкта. Саме тому психопатичні риси є важливим фактором ризику кримінальної поведінки, однак у системі детермінації злочинності вони набувають пояснювальної сили лише у взаємодії із середовищними впливами, життєвим досвідом, груповими нормами, можливостями для злочину й індивідуальними навичками саморегуляції. Висвітлення цієї теми потребує детальної концептуалізації: що саме мають на увазі, коли йдеться про психопатичні риси, за якими ознаками вони виявляються, які психологічні механізми роблять їх криміногенно релевантними, у яких формах злочинної активності вони виявляються частіше, як змінюють перебіг кримінальної кар'єри, чому не

зводяться до прямої причинової «психопатія → злочин».

У сучасній літературі психопатію тлумачать переважно як сукупність стійких рис, що охоплюють міжособистісну сферу (маніпулятивність, брехливість, поверхневу чарівність, схильність до експлуатації інших), афективну сферу (емоційну холодність, знижене співпереживання, слабе почуття провини, поверхневості емоцій, недостатність страху), а також поведінкову сферу (імпульсивність, пошук гострих відчуттів, низьку толерантність до фрустрації, безвідповідальність, схильність порушувати правила) (Floyd, Patterson, & Malka, 2024). Ці компоненти не завжди розгортаються синхронно: інколи вираженішими є міжособистісні й афективні вияви за відносно контрольованою поведінкою, інколи – навпаки, переважають дизрегуляція та антисоціальний стиль життя. Для криміналістичного аналізу принципово важливо, що психопатичні риси здатні поєднуватися з достатньою соціальною компетентністю, інтелектом і навичками самопрезентації, завдяки чому суб'єкт може протягом тривалого часу підтримувати «нормативний» образ, одночасно реалізуючи експлуатативні стратегії в сім'ї, професійному середовищі або кримінальних групах. Такі особи нерідко справляють враження енергійних, упевнених, переконливих, здатних до лідерства; однак за цим фасадом можуть приховуватися інструментальне ставлення до людей і знецінення етичних норм, що в умовах конфлікту інтересів, фінансового тиску або наявності кримінальних можливостей створюють високий ризик протиправних рішень.

Важливо розмежовувати психопатичні риси як психологічний конструкт і клінічні діагностичні категорії. На практиці часто не розрізняють поняття психопатії та антисоціального розладу особистості, проте це не тотожні явища: антисоціальний розлад у діагностичних системах фокусується на поведінкових патернах порушення норм, натомість психопатія в ширшому науковому розумінні охоплює афективно-міжособистісні дефіцити, що пояснюють специфіку мотивації та моральної регуляції (Nentjes et al, 2023). Для правозастосування та криміналістичної практики ця відмінність має значення, оскільки поведінкові вияви можуть бути ситуаційно обумовленими (наприклад, під впливом групи чи бідності), водночас психопатичний профіль відображає глибинні особистісні закономірності, що впливають на стабільність кримінальної активності, схильність до рецидиву й особливості протидії розслідуванню. Навіть наявність виражених психопатичних рис не означає автоматично зниження осудності чи наявності психічного захворювання; частіше йдеться про інший тип морального «налаштування» та емоційної реактивності, який у межах юридичної відповідальності є фактором підвищеної суспільної

небезпеки, а не підставою для звільнення від відповідальності.

Криміногенний потенціал психопатичних рис пов'язаний насамперед із порушенням механізмів внутрішньої моральної регуляції. У більшості людей утримання від злочину забезпечується не лише страхом покарання, а й внутрішніми стримувачами: емпатією до потенційної жертви, відразою до насильства, соромом, провинкою, моральними переконаннями, цінністю соціальної репутації, прив'язаністю до близьких. Психопатичний профіль «послаблює» ці стримувачі або робить їх формальними. Якщо суб'єкт недостатньо переживає провинку й не відчуває глибокого співчуття, то моральні заборони набувають для нього інструментального характеру: дотримуватися норм вигідно тоді, коли це знижує ризики викриття, забезпечує ресурс чи підтримує позитивний імідж. За таких умов у критичній ситуації перевагу віддають короткостроковій вигоді або відчуттю контролю за іншими. Саме тому психопатичні риси корелюють із такими формами кримінальної поведінки, де потрібна готовність завдавати шкоди без емоційної дезорганізації, зокрема з інструментальним насильством, жорстокою експлуатацією, багатоепізодними шахрайствами, системним порушенням довіри.

Другим ключовим механізмом є специфічна реактивність на загрозу та покарання. Для значної частини осіб із вираженими психопатичними рисами характерні знижена тривожність і недостатній «сигнал небезпеки» в ситуаціях ризику. У поведінковому плані це виявляється як безстрашність або недооцінювання наслідків, підвищена толерантність до небезпеки, схильність діяти рішуче там, де інші зупиняються (Howe, Andiné, & Bertilsson, 2022). У кримінальному контексті це означає, що стримувальний ефект можливого викриття або покарання може бути слабшим, передусім якщо злочин обіцяє негайну вигоду чи задоволення потреби в домінуванні. Водночас слід ураховувати, що не лише «відсутність страху», а й особливості навчання на помилках визначають кримінальну стійкість: якщо суб'єкт недостатньо засвоює зв'язок між дією та негативним наслідком, то повторюваність протиправних актів зростає, а корекційні заходи (включно з дисциплінарними санкціями) можуть мати обмежений ефект. Отже, психопатичні риси створюють психологічне «тло», у якому зовнішні санкції не завжди виконують традиційну превентивну функцію.

Третім механізмом є імпульсивність і дефіцит виконавчого контролю, що зумовлюють порушення здатності відкладати винагороду, планувати довгострокові наслідки та гальмувати реакції в ситуаціях фрустрації. Імпульсивність не є виключно психопатичною, вона може супроводжувати різні стани та риси, однак у поєднанні з емоційною холодністю і знеціненням норм вона набуває особливої криміногенної

якості. Якщо імпульсивна особа здатна відчувати провину, її можуть стримувати внутрішні переживання, а після конфлікту – схильність до компенсації шкоди; якщо ж імпульсивність поєднується з дефіцитом емпатії, то агресивні чи корисливі імпульси можуть реалізовуватися без суттєвого внутрішнього опору. Це особливо значуще для ситуаційних злочинів, які виникають на підґрунті конфліктів, ревнощів, образи, побутових суперечок, а також для кримінальних епізодів, пов'язаних із раптовим рішенням про незаконне заволодіння майном або насильницьке «самоствердження».

Четвертим механізмом є маніпулятивно-експлуатативний стиль міжособистісної поведінки. Особи із психопатичними рисами часто мають навички соціального впливу, здатні підлаштуватися під очікування співрозмовника, використовувати лестощі, «дзеркалити» емоції, демонструвати удавану відвертість або каяття (Frick, & White, 2023). Проте це не обов'язково свідчить про глибоке емоційне переживання; радше йдеться про інструментальну соціальну компетентність, яка надає можливість отримувати ресурси, прихильність, довіру чи доступ до інформації. У кримінальному середовищі такі навички підвищують успішність у шахрайствах, вимаганнях, корупційних схемах, вербуванні співучасників, а також у протидії розслідуванню через введення в оману, створення хибних версій, дискредитацію потерпілих або свідків. Водночас маніпулятивність може виявлятися і в «легальних» соціальних ролях, наприклад, у бізнесі, політиці або адміністративній діяльності; у таких випадках криміногенний ефект залежить від того, чи виникає спокуса використати владу й доступ до ресурсів незаконним шляхом, чи є ефективні інституційні обмеження.

П'ятий механізм – моральна нейтралізація та когнітивні виправдання. Психопатичні особи нерідко будують систему раціоналізацій, що легітимізує порушення норм: «усі так роблять», «жертва сама винна», «це лише бізнес», «я просто беру своє», «правила – для слабких». Такі когнітивні стратегії знижують психологічний дискомфорт і дають змогу продовжувати анти-соціальну поведінку без внутрішнього конфлікту. З кримінологічної позиції це сприяє переходу від епізодичних правопорушень до стабільної кримінальної ідентичності, коли суб'єкт починає сприймати себе як того, хто має право на порушення правил або стоїть «над законом». Українським небезпечним є поєднання моральної нейтралізації з високим рівнем домінантності й агресивності, оскільки в такому разі насильство можна трактувати як «нормальний» спосіб вирішення конфлікту або інструмент підтримання статусу.

Описані механізми надають можливість зрозуміти, чому психопатичні риси корелюють із певними типами злочинів. У сфері насильницької

злочинності вони часто пов'язані з інструментальним, «холодним» насильством, коли агресія не є лише вибухом емоцій, а використовується як засіб досягнення мети – підкорення, залякування, отримання вигоди, нейтралізації перешкоди (Steinberg, & Icenogle, 2022). Таке насильство може бути контрольованим зовні, водночас жорстокішим і небезпечнішим, оскільки не стримується емпатією і не супроводжується природним емоційним гальмуванням. У корисливих злочинах психопатичні риси підвищують готовність порушувати довіру, обманювати, експлуатувати вразливих осіб, ігнорувати соціальні наслідки. У злочинах у сфері службової діяльності (корупційні правопорушення, зловживання владою, привласнення ресурсів) психопатичний профіль може бути релевантним через поєднання нарцисизму, почуття вседозволеності, холодного розрахунку та знецінення моральних обмежень. Водночас у деяких видах злочинності психопатичні риси виявляються опосередковано: наприклад, у кіберзлочинах і шахрайствах вони можуть підвищувати здатність протягом тривалого часу підтримувати обман, не відчуваючи провини, а в групових злочинах – сприяти ролі «ініціатора», який задає норму жорстокості та підштовхує інших до радикальніших дій.

Важливим є питання про типологію психопатичних виявів і їхній зв'язок із кримінальною поведінкою. Дослідники описують щонайменше два умовні полюси. Перший – відносно «контрольований» психопатичний стиль з вираженими міжособистісно-афективними рисами (холодність, маніпулятивність, безпринципність) за порівняно нижчої імпульсивності. Такий профіль може корелювати з «білокомірцевою» злочинністю, шахрайствами, корупційними практиками, складними організованими схемами, де потрібна здатність планувати й керувати ризиками. Другий полюс – «дезорганізований» профіль з високою імпульсивністю, агресивністю, схильністю до конфліктів, алкоголізації чи інших форм ризикованої поведінки. Він частіше поєднується з насильницькими та вуличними злочинами, рецидивом, низькою стабільністю соціальних ролей. Водночас у реальності ці профілі можуть змішуватися, а траєкторія кримінальної кар'єри змінюватися залежно від життєвих обставин, доступу до ресурсів, впливу кримінального середовища й індивідуального «навчання» злочинних навичок (Dhingra, & Boduszek, 2022).

Вивчення психопатичних рис як фактора кримінальної схильності потребує аналізу їхнього розвитку протягом життєвого шляху. Значна кількість досліджень акцентує, що деякі предиктори психопатичного профілю виявляються вже в дитинстві та підлітковому віці у вигляді стійкої агресивності, порушення правил, брехливості, жорстокості, а також специфічних «безсердечних» характеристик – зниженого співчуття, байдужості

до покарань, обмеженої емоційної реактивності (Muris, & Merckelbach, 2021). Проте ранні вияви не є виразом: розвиток особистості пластичний, залежить від якості прив'язаності, виховних стратегій, соціального оточення, травматичного досвіду, наявності підтримки та можливостей конструктивної соціалізації. Ризик зростає, коли біологічні передумови (імпульсивність, низька тривожність, темпераментні особливості) поєднуються з несприятливим середовищем: насильством у сім'ї, нехтуванням потребами дитини, криміногенним мікросоціумом, браком стабільних позитивних дорослих моделей, шкільною дезадаптацією. У таких умовах формується «порочне коло»: дитина демонструє проблемну поведінку, отримує відторгнення, шукає прийняття в девіантних групах, закріплює антисоціальні сценарії, а емпатійні механізми належно не розвиваються або підміняються інструментальною соціальною кмітливістю.

Значущим є питання про співвідношення біологічних і соціальних детермінант психопатичних рис. У сучасному підході немає жорсткого протиставлення «вроджене – набуте», натомість психопатичні характеристики визначено як результат взаємодії генетичних, нейробіологічних, психологічних і соціокультурних чинників. Біологічні дослідження фокусуються на специфіці нейронних систем, пов'язаних з обробкою емоційних стимулів, реакцією на страх і моральним оцінюванням; психологічні дослідження описують дефіцит емоційного навчання, знижене реагування на сигнали покарання та підвищену чутливість до винагороди; соціальні підходи досліджують роль травми, насильства, кримінального контексту та норм мікрогруп. Для кримінології важливим є висновок про багатфакторність: психопатичні риси створюють схильність, але рівень кримінальної реалізації залежить від того, чи надає середовище «можливості» для злочину, чи формує в суб'єкта альтернативні способи досягнення завдань, чи наявні інституційні механізми раннього втручання.

У контексті схильності до кримінальної поведінки важливе значення має феномен «кримінальної кар'єри» та рецидиву. Особи з вираженими психопатичними рисами, за даними низки емпіричних робіт, демонструють підвищений ризик повторного вчинення правопорушень, ранній дебют делінквентної поведінки та більшу різноманітність кримінальних епізодів. Це зумовлено сукупністю чинників: недостатнім страхом покарання, слабкою прив'язаністю до соціальних ролей (робота, сім'я), інструментальним ставленням до інших, схильністю до ризику, низькою мотивацією до тривалої ресоціалізації (Hyde, Shaw, & Moilanen, 2010). Крім того, психопатичні особи можуть демонструвати специфічну взаємодію з пенітенціарним середовищем: використання інших засуджених, маніпуляцію адміністрацією, зовнішню «приспосованість» без

внутрішніх змін. Для практики це означає, що оцінка ризиків рецидиву має враховувати не лише формальні ознаки (кількість судимостей, тяжкість злочину), а й психологічні характеристики, що визначають готовність і здатність до зміни поведінки.

Психопатичні риси впливають на характер протидії розслідуванню та процесуальну поведінку. У взаємодії зі слідством такі особи можуть застосовувати різні стратегії: від демонстративної співпраці з метою контролю ситуації до агресивного заперечення або створення інформаційного шуму. Типовими є схильність до брехні без видимих ознак тривоги, використання суперечливих повідомлень для дезорієнтації, спроби знецінити потерпілого, перекласти відповідальність, змінювати показання залежно від тактичної вигоди. Однак і тут недоречно здійснювати стереотипізацію: не кожна брехня або конфліктність свідчать про психопатію, а в реальних кримінальних провадженнях поведінка підозрюваного залежить від низки факторів – страху, стресу, культурних норм, рівня освіти, досвіду взаємодії з правоохоронними органами. Тому коректний підхід полягає в комплексній оцінці особистості, контексту та поведінкових закономірностей, а не у навішуванні ярликів (Vitacco, Neumann, & Jackson, 2005).

Криміналістично значущою є також взаємодія психопатичних рис із груповою злочинністю та організованими кримінальними структурами. Психопатичний профіль може підвищувати ймовірність як входження до злочинної групи, так і зайняття в ній домінуючої ролі, оскільки для керівництва й контролю потрібні жорсткість, безкомпромісність, готовність до насильства, здатність приймати ризиковані рішення. Такі особи можуть бути ефективними в управлінні через страх і маніпуляцію, однак вони ж нерідко є джерелом внутрішньої нестабільності угруповання через егоцентризм, зраду, прагнення «переграти» партнерів, недотримання неформальних правил. У деяких випадках психопатичні риси сприяють формуванню кримінальних «підприємницьких» стратегій, коли злочинність організується як бізнес, а насильство – як інструмент конкуренції. У таких сценаріях психопатичні характеристики можуть підвищувати інтенсивність експлуатації та жорстокість, знижуючи моральні бар'єри щодо застосування примусу, залякування, шантажу, а також використання вразливих груп.

Суттєвим аспектом є зв'язок психопатичних рис із віктимологічними наслідками, тобто з тим, як саме формується «портрет жертви» і як психопатичні особи обирають об'єкт посягання. Інструментальна логіка й дефіцит емпатії підвищують ймовірність цілеспрямованого вибору уразливих осіб, які мають обмежені ресурси захисту або низьку здатність до протидії: залежних, соціально ізольованих, осіб із низькою правовою обізнаністю, тих, хто боїться розголосу.

У психологічному сенсі це пов'язано з прагненням мінімізувати ризики викриття та максимізувати контроль. Утім у реальних випадках вибір жертви може бути й випадковим, якщо злочин зумовлений імпульсивністю чи ситуативним конфліктом. Тому для криміналістичного аналізу важливо співвідносити тип психопатичних виявів (контрольований/імпульсивний), контекст події та характер взаємодії «суб'єкт – ситуація – жертва».

Увагу привертає питання про «успішних» або «соціально адаптованих» психопатів, які можуть не мати кримінального минулого, але демонструвати експлуатативні стратегії в межах формально законної діяльності. Для науки це є важливим аргументом проти прямого ототожнення психопатії зі злочинністю: наявність психопатичних рис не завжди призводить до кримінального порушення, оскільки суб'єкт може використовувати свої характеристики для легальних форм конкуренції або маніпуляції, залишаючись у межах права, передусім якщо інституційні правила та контрольні механізми працюють ефективно (Moffitt, 1993). Проте саме ця група становить потенційний ризик для корпоративної злочинності та зловживань владою, оскільки за слабого контролю або за наявності корупційних можливостей інструментальний стиль може швидко перетворитися на протиправний. Для кримінологічного аналізу це засвідчує роль ситуаційних можливостей: психопатичні риси підвищують готовність скористатися незаконним шансом, але шанс формується структурою організації, рівнем прозорості, культурою нульової толерантності до порушень, ефективністю комплаєнсу, ризик-менеджменту та зовнішнього нагляду.

Також психопатичні риси важливо досліджувати у зв'язку з іншими особистісними характеристиками, насамперед із нарцисизмом, агресивністю, фрустраційною толерантністю та рівнем самоконтролю. Нарцисичні риси – грандіозність, потреба в захопленні, чутливість до приниження – у поєднанні із психопатичною холодністю можуть створювати особливо ризикований профіль, у якому суб'єкт прагне домінування та статусу й водночас не має внутрішніх моральних обмежень щодо шляхів досягнення цього статусу (Frick, & Ray, 2015). У кримінальному контексті це може виявлятися в насильницьких актах як «покарання за неповагу», демонстративних злочинах, прагненні «перемогти систему», а також у високій конфліктності та схильності до ескалації. Водночас підвищена агресивність може бути як інструментальною (холодною), так і реактивною (емоційно забарвленою), і саме психопатичні риси часто «зміщують» її у бік інструментальної: насильство стає засобом, а не лише емоційним вибухом.

Для розуміння схильності до кримінальної поведінки важливим є також те, як психопатичні риси впливають на формування цінностей і життєвих стратегій. У низці випадків

спостерігається орієнтованість на негайну вигоду, домінування, контроль і задоволення, натомість соціальні цінності співпраці, взаємодопомоги, взаємної довіри мають нижчу суб'єктивну значущість (Pardini, & Fite, 2012). У такій системі цінностей право і мораль є зовнішніми обмеженнями, що перешкоджають «сильним», а не внутрішніми орієнтирами.

Це зближує психопатичний профіль із кримінальною субкультурою, де сила та вигода нерідко стають пріоритетом, а порушення норм – способом самоствердження. Украй небезпечними є ситуації, коли суб'єкт із психопатичними рисами потрапляє в середовище, що захоплює агресивність, брехню та домінування, оскільки такі риси отримують соціальне підкріплення та закріплюються як «успішна» стратегія.

Профілактичний аспект проблеми полягає в тому, що психопатичні риси можуть бути виявлені як фактори ризику ще до того, як сформується стійка кримінальна поведінка. Однак профілактика вимагає особливої етичної коректності: недопустимими є стигматизування підлітків або ярлики, які можуть підштовхувати до девіантної ідентичності (DeLisi, Vaughn, & Beaver, 2019). Науково обґрунтований підхід має полягати у виявленні конкретних проблемних патернів (агресивність, порушення правил, безвідповідальність, дефіцит емпатії), оцінюванні середовищних ризиків (насильство в сім'ї, неблагополуччя, девіантні групи) і застосуванні комплексних програм розвитку самоконтролю, соціально-емоційних навичок, навчання ненасильницьких способів розв'язання конфліктів, формування відповідальності. Важливо, що ефективність таких програм підвищується, коли вони поєднують індивідуальну роботу з дитиною, підтримку батьків, зміну виховних стратегій і корекцію шкільного середовища, оскільки саме в цих системах формуються базові навички соціальної взаємодії.

Ресоціалізація осіб із вираженими психопатичними рисами є складним завданням, оскільки традиційні підходи, орієнтовані на «усвідомлення провини» й емоційне каяття, можуть бути недостатньо ефективними. Проте це не означає безнадійності: реалістичнішими видаються моделі, що зосереджені на поведінкових завданнях, розвитку самоконтролю, формуванні навичок планування, підвищенні відповідальності за наслідки, створенні структурованого середовища з чіткими правилами й передбачуваними наслідками. Для кримінології важливо, що навіть за відсутності глибокої емпатії можливе формування «раціональної» нормативності, коли суб'єкт дотримується правил із прагматичних міркувань (вигода від законної поведінки, небажання втрачати ресурси), якщо соціальні інститути забезпечують стабільні стимули й контроль. Водночас слід ураховувати ризик маніпулятивного використання реабілітаційних програм, коли суб'єкт демонструє зовнішні ознаки виправлення

без реальних змін. Це потребує ретельної оцінки динаміки поведінки, а не лише вербальних заяв.

У науковій площині важливим є питання методології вивчення психопатичних рис і їхнього криміногенного значення. Оцінювання психопатії здійснюють різними методами – від клініко-інтерв'ю та аналізу життєвої історії до стандартизованих опитувальників і шкал. Для кримінологічних досліджень принциповим є дотримання валідності й надійності методів, уникнення «побутових» критеріїв на кшталт «холодний – значить психопат». Важливо розуміти, що психопатичні риси існують у континуумі: помірні вияви можуть не мати кримінальних наслідків, натомість високі вияви, поєднані з криміногенним середовищем, суттєво підвищують ризики. Це означає, що в правозастосуванні має значення не ярлик, а конкретні функціональні вияви: рівень імпульсивності, схильність до насильства, маніпулятивність, безвідповідальність, історія порушення норм, реакція на санкції, здатність до планування (Sijtsema, & Lindenberg, 2022). Науково коректний аналіз повинен оперувати не моралізаторськими судженнями, а описом механізмів поведінки та ймовірнісних ризиків.

У кримінологічному аналізі доцільно акцентувати, що психопатичні риси не є «універсальним поясненням» злочинності. Численними є випадки кримінальної поведінки, зумовлені ситуаційними факторами – економічною скрутою, залежністю, афектом, груповим тиском – без вираженого психопатичного профілю. Навпаки, існують особи із психопатичними рисами, які не вчиняють злочинів, компенсуючи свої особливості соціально прийнятними стратегіями або перебуваючи в умовах ефективного контролю та відповідальності. Тому психопатичні риси слід трактувати як фактор, що підвищує ризик, але не детермінує результат. Такий підхід відповідає сучасним науковим уявленням про багаторівневу детермінацію кримінальної поведінки, де особистісні риси є лише одним рівнем поряд із мікросоціальними, мезосоціальними та макросоціальними умовами (Skeem, & Cooke, 2010).

Водночас недооцінювати криміногенне значення психопатичних рис також не можна, оскільки саме вони часто пояснюють специфічні феномени, які складно зрозуміти через суто соціальні теорії: жорстокість без видимого мотиву співпереживання, повторювані обмани без каяття, насильство як інструмент контролю, схильність до тривалої експлуатації близьких, високий рівень рецидиву, попри негативні наслідки, цілеспрямоване використання інших людей як ресурсів. У цих випадках психопатичні риси виконують роль «підсилювача» кримінального ризику, знижуючи ефективність моральних й емоційних бар'єрів і підвищуючи готовність діяти протиправно, якщо це відповідає інтересам суб'єкта (Hoppenbrouwers, & Brazil, 2021).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що психопатичні риси особистості є суттєвим фактором схильності до кримінальної поведінки завдяки комплексу взаємопов'язаних психологічних механізмів: дефіциту емпатії та почуття провини, зниженій реактивності на загрозу покарання, імпульсивності та порушенню самоконтролю, маніпулятивно-експлуатативному стилю взаємодії, моральній нейтралізації та прагненню до домінування і короткострокової вигоди. Їхній криміногенний потенціал реалізується по-різному залежно від типу психопатичного профілю, соціального контексту та наявності кримінальних можливостей, що підтверджує необхідність багатофакторного підходу. На рівні практики розуміння психопатичних рис має значення для оцінювання ризиків рецидиву, прогнозування поведінки в кримінальному провадженні, розроблення диференційованих профілактичних і ресоціалізаційних заходів, а також для підвищення психологічної компетентності суб'єктів кримінальної юстиції. На рівні науки ця проблема потребує подальших досліджень, що поєднують психологічні, нейробиологічні та соціальні підходи, зберігаючи етичну коректність і відмовляючись від стигматизуючих спрощень, адже лише така стратегія дає змогу адекватно описати реальну складність зв'язку між психопатичними рисами та кримінальною поведінкою.

Висновки

Проведене теоретико-аналітичне дослідження надало можливість комплексно осмислити психопатичні риси особистості як один із вагомих факторів схильності до кримінальної поведінки й уточнити їхнє місце в сучасних моделях детермінації злочинності. Отримані результати засвідчують, що психопатичні риси доцільно визначати не як ізольований або фатально зумовлювальний чинник, а як багатовимірний особистісний конструкт, який у поєднанні із соціальними, ситуаційними та поведінковими умовами здатний істотно підвищувати ризик формування антисоціальних і протиправних форм поведінки. Такий підхід відповідає меті статті, дає змогу уникнути спрощених і стигматизуючих інтерпретацій психопатії в кримінологічному контексті.

У межах дослідження встановлено, що криміногенна значущість психопатичних рис зумовлена передусім дефіцитом емпатії та почуття провини, ослабленням внутрішніх моральних обмежень, зниженою чутливістю до загрози покарання, а також імпульсивністю та схильністю до інструментального використання міжособистісних відносин. Саме сукупність зазначених характеристик формує психологічне підґрунтя для реалізації поведінкових стратегій, у межах яких порушення правових і соціальних норм сприймають як допустимий або раціонально виправданий спосіб досягнення особистої мети. Це дає змогу

пояснити підвищену ймовірність рецидивної, насильницької або системної кримінальної поведінки в суб'єктів з вираженим психопатичним профілем.

Важливим результатом дослідження є обґрунтування положення про диференційований характер впливу психопатичних рис на кримінальну поведінку. Аналіз сучасних наукових моделей засвідчив, що деякі компоненти психопатичного конструкту мають різну прогностичну цінність щодо конкретних форм злочинної активності. Зокрема, міжособистісно-афективні риси (емоційна холодність, маніпулятивність) пов'язані передусім з інструментальним насильством і корисливими злочинами, натомість поведінкові компоненти (дизінгібіція, імпульсивність) частіше корелюють із ситуативними та реактивними формами агресії. Це засвідчує необхідність відмови від узагальнених оцінок психопатії на користь профільного аналізу особистісних характеристик у кримінологічних дослідженнях і практиці оцінки ризиків.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу дало змогу сформулювати висновок про те, що психопатичні риси істотно модифікують дію традиційних механізмів соціального контролю. Зокрема, в осіб із вираженими психопатичними характеристиками знижується ефективність стримувальної ролі правових санкцій та моральних норм, що ускладнює процеси профілактики й ресоціалізації. Водночас це не виключає можливості корекції поведінки, а й потребує використання інших підходів, орієнтованих на формування раціональної нормативності, чітких зовнішніх обмежень і структурованих соціальних умов, у яких протиправна поведінка стає менш вигідною з прагматичної позиції.

Отримані висновки мають як теоретичне, так і прикладне значення. У теоретичному вимірі вони поглиблюють розуміння психологічних механізмів схильності до кримінальної поведінки й уточнюють місце психопатичних рис у системі факторів злочинності. У прикладному аспекті результати може бути використано під час розроблення концепцій кримінологічної профілактики, програм оцінки ризику повторного правопорушення, а також під час формування міждисциплінарних підходів до аналізу особистості правопорушника в діяльності правоохоронних і судових органів.

Перспективи подальших досліджень обраної теми пов'язані з необхідністю поглибленого вивчення взаємодії психопатичних рис із соціальними й інституційними чинниками, зокрема умовами соціалізації, груповими нормами та організаційним контекстом. Доцільним є також розвиток порівняльних досліджень, спрямованих на аналіз відмінностей у вияві психопатичних рис та їх криміногенних наслідків у різних культурних і правових системах. Окремим перспективним напрямом є теоретичне опрацювання механізмів десистансу в осіб із вираженими психопатичними характеристиками й визначення умов, за яких ризик кримінальної поведінки може бути знижений без використання виключно репресивних заходів.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] DeLisi, M., Vaughn, M.G., & Beaver, K.M. (2019). The criminological significance of psychopathy: A review and new directions. *Aggression and Violent Behavior*, 46, 1-11. DOI: 10.1016/j.avb.2019.101368
- [2] Dhingra, K., & Boduszek, D. (2022). Psychopathic traits and criminal behavior: A systematic review of longitudinal studies. *Personality and Individual Differences*, 188. DOI: 10.1016/j.paid.2021.111472
- [3] Floyd, M., Patterson, M., & Malka, A. (2024). Longitudinal associations between psychopathic traits and offending outcomes: A systematic review and meta-analysis. *PLOS ONE*, 19(3). DOI: 10.1371/journal.pone.0301085
- [4] Frick, P.J., & Ray, J.V. (2015). Evaluating callous-unemotional traits as a specifier for conduct disorder: Implications for DSM-5. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(6), 635-646. DOI: 10.1111/jcpp.12325
- [5] Frick, P.J., & White, S.F. (2023). Callous-unemotional traits and developmental pathways to antisocial behavior: Recent advances. *Annual Review of Clinical Psychology*, 19, 1-26. DOI: 10.1146/annurev-clinpsy-080921-092610
- [6] Gillespie, S.M., Jones, A., & Garofalo, C. (2023). Psychopathy and dangerousness: An umbrella review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 100. DOI: 10.1016/j.cpr.2022.102240
- [7] Habersaat, S., Boonmann, C., d'Huart, D., Bürgin, D., Schmeck, K., Fegert, J., Schmid, M., & Urben, S. (2025). Influence of psychopathic traits on desistance factors from criminal behavior during transition to adulthood. *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*, 1-22. DOI: 10.1080/24732850.2025.2543549

- [8] Hoppenbrouwers, S.S., & Brazil, I.A. (2021). Psychopathy, emotion, and the brain: New evidence and open questions. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 124, 1-15. DOI: 10.1016/j.neubiorev.2021.01.012
- [9] Howner, K., Andiné, P., & Bertilsson, G. (2022). Neurobiology of psychopathy: A systematic review. *Current Psychiatry Reports*, 24(5), 197-210. DOI: 10.1007/s11920-022-01325-8
- [10] Hyde, L.W., Shaw, D.S., & Moilanen, K.L. (2010). Developmental precursors of moral disengagement and the role of moral disengagement in the development of antisocial behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38(2), 197-209. DOI: 10.1007/s10802-009-9358-5
- [11] Mancino, M.A., & Parinandi, P. (2022). Do psychopathic traits predict criminal activity? *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*, 25(1), 1260-1293. DOI: 10.1080/15140326.2022.2144009
- [12] Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701. DOI: 10.1037/0033-295X.100.4.674
- [13] Muris, P., & Merckelbach, H. (2021). Trait psychopathy and antisocial behavior: An update. *Clinical Psychology Review*, 87. DOI: 10.1016/j.cpr.2021.102032
- [14] Nentjes, L., Bernstein, D.P., Arntz, A., van der Helm, G.H.P., & Cima, M. (2023). Psychopathy and empathy: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, 68. DOI: 10.1016/j.avb.2022.101768
- [15] Pardini, D.A., & Fite, P.J. (2012). Symptoms of conduct disorder, oppositional defiant disorder, attention-deficit/hyperactivity disorder, and callous-unemotional traits as unique predictors of psychosocial maladjustment in boys: Advancing an evidence base for DSM-5. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 51(2), 113-125. DOI: 10.1016/j.jaac.2011.11.010
- [16] Sijtsema, J.J., & Lindenberg, S. (2022). Moral disengagement and antisocial behavior: Advances in mechanisms and intervention targets. *Aggression and Violent Behavior*, 64. DOI: 10.1016/j.avb.2021.101593
- [17] Skeem, J.L., & Cooke, D.J. (2010). Is criminal behavior a central component of psychopathy? Conceptual directions and empirical evidence. *Psychological Assessment*, 22(2), 433-445. DOI: 10.1037/a0018366
- [18] Steinberg, L., & Icenogle, G. (2022). The relationship between psychopathic traits and risk-taking in adolescence: A developmental review. *Developmental Review*, 64. DOI: 10.1016/j.dr.2022.101021
- [19] Vitacco, M.J., Neumann, C.S., & Jackson, R.L. (2005). Testing a four-factor model of psychopathy and its association with ethnicity, gender, intelligence, and violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(3), 466-476. DOI: 10.1037/0022-006X.73.3.466

Список використаних джерел

- [1] DeLisi M., Vaughn M. G., Beaver K. M. The criminological significance of psychopathy: A review and new directions. *Aggression and Violent Behavior*. 2019. No. 46. P. 1–11. DOI: 10.1016/j.avb.2019.101368
- [2] Dhingra K., Boduszek D. Psychopathic traits and criminal behavior: A systematic review of longitudinal studies. *Personality and Individual Differences*. 2022. No. 188. DOI: 10.1016/j.paid.2021.111472
- [3] Floyd M., Patterson M., Malka A. Longitudinal associations between psychopathic traits and offending outcomes: A systematic review and meta-analysis. *PLOS ONE*. 2024. No. 19 (3). DOI: 10.1371/journal.pone.0301085
- [4] Frick P. J., Ray J. V. Evaluating callous-unemotional traits as a specifier for conduct disorder: Implications for DSM-5. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2015. No. 56 (6). P. 635–646. DOI: 10.1111/jcpp.12325
- [5] Frick P. J., White S. F. Callous-unemotional traits and developmental pathways to antisocial behavior: Recent advances. *Annual Review of Clinical Psychology*. 2023. No. 19. P. 1–26. DOI: 10.1146/annurev-clinpsy-080921-092610
- [6] Gillespie S. M., Jones A., Garofalo C. Psychopathy and dangerousness: An umbrella review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*. 2023. No. 100. DOI: 10.1016/j.cpr.2022.102240
- [7] Habersaat S., Boonmann C., d’Huart D., Bürgin D., Schmeck K., Fegert J., Schmid M., Urben S. Influence of psychopathic traits on desistance factors from criminal behavior during transition to adulthood. *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*. 2025. P. 1–22. DOI: 10.1080/24732850.2025.2543549
- [8] Hoppenbrouwers S. S., Brazil I. A. Psychopathy, emotion, and the brain: New evidence and open questions. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2021. No. 124. P. 1–15. DOI: 10.1016/j.neubiorev.2021.01.012
- [9] Howner K., Andiné P., Bertilsson G. Neurobiology of psychopathy: A systematic review. *Current Psychiatry Reports*. 2022. No. 24 (5). P. 197–210. DOI: 10.1007/s11920-022-01325-8
- [10] Hyde L. W., Shaw D. S., Moilanen K. L. Developmental precursors of moral disengagement and the role of moral disengagement in the development of antisocial behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2010. No. 38 (2). P. 197–209. DOI: 10.1007/s10802-009-9358-5

- [11] Mancino M. A., Parinandi P. Do psychopathic traits predict criminal activity? *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*. 2022. No. 25 (1). P. 1260–1293. DOI: 10.1080/15140326.2022.2144009
 - [12] Moffitt T. E. Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*. 1993. No. 100 (4). P. 674–701. DOI: 10.1037/0033-295X.100.4.674
 - [13] Muris P., Merckelbach H. Trait psychopathy and antisocial behavior: An update. *Clinical Psychology Review*. 2021. No. 87. DOI: 10.1016/j.cpr.2021.102032
 - [14] Nentjes L., Bernstein D. P., Arntz, A., van der Helm, G. H. P., Cima, M. Psychopathy and empathy: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*. 2023. No. 68. DOI: 10.1016/j.avb.2022.101768
 - [15] Pardini D. A., Fite P. J. Symptoms of conduct disorder, oppositional defiant disorder, attention-deficit/hyperactivity disorder, and callous-unemotional traits as unique predictors of psychosocial maladjustment in boys: Advancing an evidence base for DSM-5. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 2012. No. 51 (2). P. 113–125. DOI: 10.1016/j.jaac.2011.11.010
 - [16] Sijtsema J. J., Lindenberg S. Moral disengagement and antisocial behavior: Advances in mechanisms and intervention targets. *Aggression and Violent Behavior*. 2022. No. 64. DOI: 10.1016/j.avb.2021.101593
 - [17] Skeem J. L., Cooke D. J. Is criminal behavior a central component of psychopathy? Conceptual directions and empirical evidence. *Psychological Assessment*. 2010. No. 22 (2). P. 433–445. DOI: 10.1037/a0018366
 - [18] Steinberg L., Icenogle G. The relationship between psychopathic traits and risk-taking in adolescence: A developmental review. *Developmental Review*. 2022. No. 64. DOI: 10.1016/j.dr.2022.101021
 - [19] Vitacco M. J., Neumann C. S., Jackson R. L. Testing a four-factor model of psychopathy and its association with ethnicity, gender, intelligence, and violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2005. No. 73 (3). P. 466–476. DOI: 10.1037/0022-006X.73.3.466
-

ARKUSHA Larysa

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminalistics, Forensic Science and Polygraphology of the National University «Odessa Law Academy»

65009, 23 Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0422-6416>;

TSILMAK Olena

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Psychology of the National University «Odessa Law Academy»

65009, 23 Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7348-4876>;

CHERNOV Oleksandr

Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of the Department of Criminalistics, Forensic Science and Polygraphology of the National University «Odessa Law Academy»

65009, 23 Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6038-9479>

Psychopathic Personality Traits as a Factor in Criminal Behaviour

Abstract. The article is devoted to a comprehensive theoretical and methodological analysis of psychopathic personality traits as a factor in criminal behaviour in the context of contemporary criminological and psychological approaches. The relevance of the study is due to the growing scientific interest in the problem of individual determination of crime, as well as the need for a more differentiated and evidence-based use of psychological constructs in the field of criminal justice. The work substantiates the position that psychopathic traits cannot be considered a direct or universal determinant of criminal behaviour, but in combination with social and situational factors, they significantly increase the risk of forming persistent antisocial and unlawful patterns of behaviour. Within the scope of the study, psychopathic traits are considered as a multidimensional personality construct that includes interpersonal-affective (lack of empathy, superficial feelings of guilt, manipulative behaviour), behavioural (impulsivity, disinhibition, risk-taking) and cognitive-moral components (moral distancing, instrumental attitude towards social norms). It has been shown that it is

the interaction of these components that forms psychological mechanisms that reduce the effectiveness of internal self-control and traditional social restraints, in particular fear of punishment and moral prohibitions. This explains the increased likelihood of recidivist, violent or systematic criminal behaviour in individuals with a pronounced psychopathic profile. The article summarises contemporary scientific approaches to interpreting the connection between psychopathic traits and various forms of criminal activity and substantiates the need to abandon simplistic and stigmatising notions of psychopathy. It is emphasised that individual components of the psychopathic construct have different criminological relevance: interpersonal-affective traits are more often associated with instrumental forms of violence and acquisitive crimes, while behavioural components are associated with situational and reactive aggression. This differentiated approach provides a basis for more accurate risk prediction and the development of targeted prevention strategies. The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the formulated theoretical provisions in criminological analysis, assessment of the risk of reoffending, as well as in improving interdisciplinary interaction between psychology and criminal law. It is concluded that psychopathic traits should be taken into account in scientific and applied models in accordance with the principles of scientific correctness, individualisation and ethical justification, without automatically identifying them with criminality.

Keywords: antisocial orientation; personality deviations; criminogenic risk; individual determination of criminality; lack of empathy; moral neutralization; impulsiveness; violent behaviour; recidivism; psychological mechanisms of unlawful actions.